

Lluís Oliver i de Boteller i la Germania de València

PABLO PÉREZ GARCÍA*
Universitat de València

Resum

El tortosí Lluís Oliver de Boteller és una figura clau de la societat i de la política catalanes de la primera meitat del segle XVI. Encara que la seva participació en el conflicte agermanat era coneguda (defensa de Benicarló i de Peníscola, ocupació de Castelló, batalla d'Almenara, proveïment de Dénia, etc.), aquesta comunicació aprofundeix en els detalls de la mateixa i prova el protagonisme d'Oliver, com a cap de bàndol, empresari de guerra i co-responsable del comandament militar de les forces realistes del nord del regne de València (oficialment des del 1521-6-12), amb el grau de coronel, juntament amb el governador Rampstón de Viciana, el comendador major Francesc Despuig i, més endavant (d. 1521-7-8), amb el duc de Sogorb, D. Alfons d'Aragó.

Paraules clau: Germania, Lluís Oliver de Boteller, Tortosa, Catalunya, València, guerra, segle XVI (1521).

Resumen

El tortosino Lluís Oliver de Boteller es una figura clave de la sociedad y de la política catalanas de la primera mitad del siglo XVI. Aunque su participación en el conflicto agermanado era conocida (defensa de Benicarló y de Peníscola, ocupación de Castellón, batalla de Almenara, abastecimiento de Denia, etc.), esta comunicación ahonda en los detalles de la misma y prueba el protagonismo de Oliver, como líder de parcialidades, empresario de guerra y corresponsable

* Aquesta contribució ha estat finançada pel Ministeri d'Economia, Competitivitat del Govern d'Espanya mitjançant el projecte «Nuevas perspectivas de historia social en los territorios hispánicos del Mediterráneo Occidental durante la Edad Moderna», referència: HAR2014-53298-C2-1-P.

del mando militar de las fuerzas realistas del norte del reino de Valencia (oficialmente desde el 12-6-1521), con el grado de coronel, junto con el gobernador Rampstón de Viciana, el comendador mayor Francesc Despuig y, más adelante (d. 8-7-1521), el duque de Segorbe, D. Alfonso de Aragón.

Palabras clave: Germanía, Lluís Oliver de Boteller, Tortosa, Catalunya, Valencia, guerra, siglo XVI (1521).

Abstract

Mr. Lluís Oliver de Boteller, born in Tortosa, is a key figure of Catalan society and politics in the first half of the sixteenth century. Although his participation in the armed conflict was known (siege of Benicarló and Peníscola, occupation of Castellón, Battle of Almenara, help of Denia, etc.), this communication deepens into the details of it and documents the role of Oliver, as faction leader, war *condottiero* and collaborator in the military command of the royalist forces of the north of kingdom of Valencia (officially from 1521, 12-June), with the rank of colonel, together with the governor Rampstón de Viciana, the commander-in-chief Francesc Despuig and, later on (d. 1521, 8-July), the Earl of Segorbe, D. Alfonso de Aragón.

Keywords: Germanía's Revolt, Lluís Oliver de Boteller, Tortosa, Catalunya, Valencia, war, sixteenth century (1521).

Oliver de Boteller, vescomte de Castellbò des de 1528, no és pas un desconegut per a la historiografia catalana.¹ Tampoc ho és per a la valenciana, especialment per aquells autors que s'han ocupat de la revolta

1. La manca d'espai ens impedeix citar detingudament els treballs de Joaquín Miret, Salvador J. Rovira, Francisco J. Morales, Àngel Casals, Guillermo Serès, Enric Querol, Lluís Obiols, Ricardo G^a Cárcel, Bernat Hernández, Ernest Belenguier que parlen del vescomte de Castellbó.

i la guerra de la Germania.² En aquesta comunicació ens interessem pel *ciutadà honrat* –i, més tard, *cavaller* (1528)– tortosí com a personatge clau de la lluita antiagermanada a la *Sotsgovernació dellà el riu Uixó* (Belcaire) gràcies a la fèrria defensa del castell de Peníscola,³ així com destacat col·laborador militar i financer del virrei, comte de Melito, en les campanyes de la Governació de València, en els moviments preparatoris de la batalla d’Almenara (18-7-1521) fins a la rendició de la capital (11-10-1521) i a l’inici de l’ofensiva contra Xàtiva i Alzira (març-1522). El relat del cronista Martí de Viciano, els estudis sobre la Germania i les evidències que hem aconseguit reunir ens permetran compondre un retrat una mica més perfilat d’Oliver, tradicionalment contemplat com pròcer català convocat a col·laborar en la defensa de les terres valencianes de la diòcesi de Tortosa, i del qual ara cal afegir que no només va exercir el paper militar que ja coneixem, sinó que va posar també al servei de D. Diego Hurtado de Mendoza, i de l’emperador, el seu propi prestigi personal, la seva família, els seus parents i parcials a tota Catalunya, els seus contactes a la comarca de Ribagorça i a les ciutats de Saragossa i Sevilla, els seus propis diners i la seva disponibilitat per negociar amb prestadors, financers i assentistes militars.

No coneixem de quina manera es va involucrar Oliver en el conflicte agermanat.⁴ És possible que ja tingués interessos mercantils a València, potser relacionats amb les tensions creixents entre les autoritats, la noblesa i la Germania. Així podria deduir-se del contenciós amb el

2. Ricardo GARCÍA CÁRCCEL, *Las Germanías de Valencia*, Península, Barcelona, 1976; Eulàlia DURAN, *Les Germanies als Països Catalans*, Curial, Barcelona, 1981; Vicent VALLÉS, *La Germania*, Institució Alfons el Magnànim, València, 2000; Mª Dolores AGUSTÍ, *Las Germanías en la Gobernación de la Plana*, Diputació de Castelló, Castellón de la Plana, 2002.

3. Acabada la guerra, Oliver seria recompensat amb un nomenament com alcaid vitalici del castell de Peníscola dotat amb un salari anual de 200 lliures.

4. De fet, en donar-li entrada en el seu estudi, E. Duran es remunta a la representació política de la ciutat de Tortosa davant Carlos d’Habsburg, l’any 1519, presidida per Oliver. DURAN, *Les Germanies als Països Catalans*, pp. 105-106.

mercader valencià Crescenci Marrén sobre un parell de cavalls propietat del tortosí valorats en 80 ducats (84 lliures) que s'havien de vendre a València, o ser retornats al seu propietari, segons la *fermança* entre Sancho de Castro, procurador del català, i Marrén (23 de desembre de 1520), l'incompliment de la qual va donar lloc a tot un seguit de gestions judicials davant el tribunal de la Governació que es van perllongar fins al 6-10-1523.⁵ Aquest assumpte, en qualsevol cas, ens presenta a Oliver com a exportador ¿eventual? ¿ordinari? de cavalls.

És probable que la seva participació militar directa en el conflicte sigui responsabilitat de la família Cardona, amb la qual Oliver mantenia magnífiques relacions llavors.⁶ Potser va ser el propi duc, D. Ferran Folch de Cardona i Enríquez; potser Lluís Folch de Cardona, governador general de Catalunya; potser l'arquebisbe de Tarragona, Pere Folch de Cardona, en qui el comte de Melito resignaria el seu nomenament com a virrei de Catalunya (20-3-1521), mentre conservava el rang de capità general del principat. Diego Hurtado de Mendoza va fer cridar a València mossèn Oliver i els seus homes en un moment molt delicat: just quan els agermanats tenien assetjat al comanador major de l'orde de Montesa, Francesc Despuig, i als seus homòlegs d'Ares i Benicarló, en aquesta última població, amenaçant la vila i intentant desbaratar l'estratègia realista de control militar de la costa mitjançant l'immediat assalt del castell de Peníscola.⁷

La situació era compromesa, però, vista a la llum de les seves pos-

5. Arxiu del Regne de València [ARV]. Governació–*Litium*. 2.742, 25 r; 2.743, 13 r, 19 r-20 v; 2.744, 10 r.

6. Encara que tampoc podem descartar gestions per part dels ducs de Sogorb, Enrique d'Aragó i el seu fill Alfons, ja que el segon estava casat des de 1516 amb Joanna Folch de Cardona, Manrique de Lara, filla de l'II duc de Cardona, D. Fernando, circumstància que, com se sap, acabaria suposant la unió dels estats de Sogorb, de Cardona després a la mort del duc D. Ferran (1543) sense descendència masculina.

7. Juan PARDO, *La defensa del imperio. Carlos V, Valencia y el Mediterráneo*, SECC Felip II, Carles V, Madrid, 2001, pp. 105-112.

sibles conseqüències ulteriors, semblava desesperada. En qualsevol cas, els montesians acabaven de vendre els fruits i bestiar de les seves comandes, i tenien metàl·lic per pagar a qualsevol que volgués lluitar a canvi de la soldada ordinària de 3 ducats diaris. Els benicarlands, per la seva banda, estaven enfurismats contra els seus senyors, encara que no tant com per no prestar oïdes als Tretze de València, amb els quals negociava el gran mestre de Montesa D. Lluís Despuig, ni per no tèmmer l'arribada d'un famós senyor de la guerra català, mossèn Oliver, al capdavant de diverses companyies formades per gents de Tortosa, Traiguera i Vinaròs, poblacions fidels totes elles, on la Germania no havia arribat a arrelar amb força.⁸ Coneguda la situació a Benicarló gràcies a un correu enviat per Francesc Despuig, el comte de Melito va enviar una carta a Oliver, potser una setmana o dues abans del 27-3-1521. Després d'encarir la seva riquesa i patrimoni, la fidelitat dels seus molts amics i parents, i la seva provada fidelitat a la corona, Hurtado li demanava que alliberés Despuig i Rampstón de Viciana –oncle del cronista, governador de la Plana i cap militar de les comarques del nord del regne de València– assetjats a Benicarló.

Oliver va actuar amb gran rapidesa. Estava ja previngut, o, més aviat, se li van prometre recompenses sense fiscalització?⁹ El tortosí es va presentar a Benicarló el 28 o el 20-3-1521. L'arribada dels reforços catalans va animar els assetjats, va obligar els ambaixadors dels Tretze, Alonso Rodríguez i Miquel Odena, a tornar a València i va permetre que D. Rampstón es dirigís cap a Peníscola per tractar d'acabar amb la germania local i impedir la presa de la cèlebre fortalesa del Papa Luna.¹⁰

8. R. Martí de VICIANA, *Libro quarto de la Crónica de la ínclita y coronada ciudad de Valencia y de su reino*, Universitat de València, València, 2005 [original: Pablo Cortey, Barcelona, 1566], p. 249.

9. Moltes de les èpoques pagades a Oliver són sospitosament voluminoses, com les 1.108 lliures, 4 sous (9-10-1521) que se li van abonar per correus. ARV. MR. 10.161, 125 r.

10. VICIANA, *Libro quarto de la Crónica*, p. 250; DURAN, *Les Germanies als Països*

Al començament d'abril de 1521, el comte de Melito i els agermanats de Benicarló van redactar sengles cartes sobre la situació de Peníscola. Des de Dénia, el primer va demanar a Oliver que es dirigís a la fortalesa i que subministrés bastiments i municions per tal d'evitar que el seu control passés a mans dels agermanats (6-4-1521). El virrei afegia que havia posat a disposició de l'alcaid una carta requisitòria per comminar qualssevolles persones o comunitats del regne a prestar ajuda en cas de setge. Els benicarlands, per la seva banda, van tractar d'animar els seus germans paniscians a prendre el castell (13-4-1521), acció molt difícil i impossible sense l'ajuda dels primers.¹¹

Va ser precisament D. Rampstón qui va comunicar les ordres del virrei a Oliver i a Despuig. Els tres s'havien convertit de facto en l'alt estat major de les tropes realistes a la Plana. Junts van prendre la decisió d'enviar 12 homes perquè, amb absoluta discreció, quedés assegurada l'arribada de queviures i municions per l'escala de pedra que donava al mar. Ignorem si aquests 12 homes formaven part del contingent català. De fet, desconeixem a quants homes havia conduït Oliver fins Benicarló. A diferència del que succeirà després, ningú els va comptar, ni tampoc va tractar de fiscalitzar les èpoques i despeses que passava el *condotiero* tortosí. I això que Oliver era tot un expert en finances! El que sí sabem és que, en aquells dies, es van comprar a Morella 795 cafissos i 5 barcelles de blat per alimentar els seus propis homes i, potser, a tots els assetjats a Peníscola. També es van gastar 506 lliures, 5 sous i 3 diners en aliments, roba, plom i pólvora per a la guarnició i els soldats enviats a reforçar la seva defensa, més altres 6 lliures en correus i missatgers, i 10 sous i 6 diners per el pintor mallorquí Vicent Derí pel dibuix d'una obra que es considerava necessària per a la millor defensa del castell i que havia de ser aprovada pel virrei. Les naus que van apro-

Catalans, pp. 173-174, 245. El castell-fortalesa de Peníscola estava defensat llavors per l'alcaid Lluís Sanchis, el sotsalcaid Alfons Ballester. ARV. Mestre Racional [MR]. 4.928, 4.929, 9.874, 10.161.

11. VICIANA, *Libro quarto de la Crónica*, p. 251.

visionar Peníscola van ser un *londro* procedent de Tortosa que, en part, almenys, havia estat proveït pels catalans Joan Pelegrí i Marc Torner, i un navili, capitanejat pel català Joan Burguera, que va portar la seva mercaderia des de Narbona.¹²

La missiva de Dénia (6-4-1521) encomanava a D. Rampstón tractar amb tacte exquisit a Oliver, en privat i en públic, convocant-li a consell i demanant-li la seva opinió en tot, ja que aquestes «carícies» eren –afirmava Melito– necessàries perquè Peníscola no es perdés.¹³ ¿Hi havia fet mossèn Oliver posat de tornar a Tortosa? ¿Assumptes pendents? ¿Curtesa o retard de la paga? ¿S’havia intentat fiscalitzar les seves despeses? Per què llavors una nova carta del virrei li agrairia la seva ajuda en el socors de Peníscola, li pregava no abandonar l’empresa ja iniciada i li demanava que li escrivís, ja que encara no havia rebut cap carta de pròpia mà (24-4 -1521)?¹⁴ Sembla bastant evident que el *condotiero* es va prendre a tot cor aquelles paraules: no només va escriure un parell de missives a Melito (21 i 16-5-1521), sinó també va portar a terme les gestions necessàries per assegurar la conservació del castell de Peníscola i, de passada, per guanyar posicions en la seva carrera cap a l’ennobliment com a símbol indiscutible d’ascens social.

Oliver havia pensat mobilitzar tots els seus familiars i parents, a Catalunya i fora de Catalunya, començant pel seu cunyat, mossèn Riquer, de Lleida –ignorem el nom exacte del germà de la seva esposa, Jerònima Tomasa Riquer, amb la qual havia contret matrimoni l’any 1507– altres membres d’aquella família, com els capitans Antoni, Lluís i Nicolau Riquer, els Junyent de Barcelona –Franci, Galcerà i Miquel– Martí Joan Meca, Joan Ferrer de Tortosa, mossèn Boldexeres d’Uldecona, D. Perot Castellet de Tarragona, mossèn Antic Sarriera de la Bisbal,

12. ARV. MR. 8.848, 147 r; 9.874, 4 r-21 r; 10.161, 115 r, 220 v; 10.208, 23 v.

13. VICIANA, *Libro quarto de la Crónica*, p. 252.

14. VICIANA, *Libro quarto de la Crónica*, p. 253.

Joan de Prats i, fins i tot, el cavaller aragonès Ramón del Mur,¹⁵ que «podia posar 500 homes» a València a poc que el tortosí ho demanés.¹⁶ Resulta impossible establir amb exactitud el nombre de soldats catalans que van entrar al castell de Peníscola –ja fora per quedar-se i reforçar la seva defensa, ja de pas cap al sud del regne– entre agost de 1520 i agost de 1522. Al principi sí, ja que es tractava d’iniciatives individuals no organitzades. De fet, entre agost de 1520 i abril de 1521 hi va haver a Peníscola infants catalans a soldada del reial patrimoni en un nombre mai inferior a tres ni, aparentment, superior a sis.

El virrei va agrair a mossèn Oliver les seves gestions per carta (Dénia, 13-5-1521). Afirmava haver seguit el seu consell i haver redactat un conjunt de cartes obertes a les quals Oliver deuria afegir destinatari. El virrei pensava que serien necessaris 2.000 catalans (2/3 piquers i 1/3 ballesters i escopeters) per reduir els rebels del Maestrat i protegir les terres del bisbat de Tortosa. En principi, hauria de ser suficient amb la disponibilitat de Tarragona, però el duc de Cardona i la noblesa lleidatana i gironina havien d’estar advertits per si no s’arribaven a reclutar els dos milers d’homes previstos a la frontera del regne. El virrei continuava ignorant de quants catalans disposava Oliver a Benicarló i de quants a Peníscola. Melito confiava que fossin, almenys, uns 1.000 i que estiguessin en disposició de ser embarcats cap a Dénia, perfectament proveïts i avituallats, ja que allà no es disposava de menjar per a tanta gent.

Les paraules del virrei denotaven urgència, encara que no desesperació. Res extraordinari es prometia a canvi de l’ajuda. Els reforços sol·licitats no anaven a cobrar més dels tres ducats al mes, les capitànies no podrien ultrapassar els 250 a 300 homes, la cavalleria havia de ser més experimentada que nombrosa i en els llibres de comptes no pensava anotar ningú que no hagués travessat les fronteres del regne i es trobés

15. DURAN, *Les Germanies als Països Catalans*, pp. 105-106 i 323.

16. VICIANA, *Libro quarto de la Crónica*, p. 312.

ja a Benicarló.¹⁷ Melito confiava que Oliver demanaria a D. Rampstón tot el que hagués menester i que, arribat el cas, no deixaria d'escriure al duc de Cardona i l'arquebisbe de Tarragona —que, des del 20-3-1521, exercia el càrrec de virrei de Catalunya per recomanació del propi Melito— perquè li facilitessin els homes, les armes i la municions necessàries.¹⁸ Deu dies després, però, la situació havia empitjorat. Una nova carta procedent de Dénia (10-6-1521) amonestava el tortosí per no haver respost encara a l'anterior i aclaria que, tot i que no es disposava de menjar per a la tropa, és clar que es comptava amb diners suficients per satisfer el salari dels soldats. De tot això podia Oliver estar ben cert.

Afegia que, el més aviat possible, necessitava 600 homes almenys. Per fer-los arribar a Dénia amb rapidesa i completa seguretat, Oliver hauria de tenir advertits tots els ports valencians, des de Peníscola al límit amb Catalunya.¹⁹ Tot i que el virrei sospitava que les reticències d'Oliver obeïen a motivacions econòmiques, la veritat és que el tortosí encara devia comptar amb molt pocs soldats. D'altra banda, mentre el virrei els havia ordenat encaminar el major nombre possible de soldats a Dénia sense perjudicar la defensa prioritària de Peníscola, Despuig, Oliver i Viciana estaven persuadits que el prioritari era colpejar amb totes les forces el Maestrat. Els tres van decidir redactar una carta conjunta (8-6-1521) i comissionar a Rampstón de Viciana per entrevistar-se amb Melito a Dénia. La missiva deixava clar que cap dels comandants havia estat ocios. Oliver havia escrit diverses vegades als seus amics i partidaris a Catalunya i Aragó: als Riquer, a D. Perot de Castellet —que li havia promès 400 catalans armats amb llances llargues, ballestes i escopetes— i al seu vell amic, el cavaller de les muntanyes de Ribagorça Ramón de Mur, que havia promès 500 soldats aragonesos.

Oliver creia que aviat tindria al seu abast entre 2.000 i 3.000 sol-

17. VICIANA, *Libro quarto de la Crónica*, p. 306.

18. VICIANA, *Libro quarto de la Crónica*, pp. 307-308.

19. VICIANA, *Libro quarto de la Crónica*, pp. 311-312.

dots, tot i que –afegia– facilitaria molt les coses que Melito escrivís a l'arquebisbe-vingre perquè aquest autoritzés la sortida de la magnífica artilleria catalana amb destinació el regne de València.²⁰ El tortosí no va voler deixar com si tal cosa els comentaris de Melito sobre la seva suposada indolència i les seves motivacions. Els catalans que arribaven a València –afirmava Oliver– no buscaven diners, sinó complaure els cavallers, als quals devien amistat i fidelitat, perquè, al Principat, els homes «tenien bàndols»,²¹ de manera –afegia– que no es podia mobilitzar com a soldat a ningú sinó «[aquells] qui tenen obligació, perquè així ho fem en aquest principat de Catalunya, [els] uns pe[ls] altres».²² Viatjant per mar des de Benicarló, D. Rampstón va trigar una jornada en arribar a Dénia. Coneguda de primera mà, i amb tot luxe de detalls, la situació al nord del regne, Melito va decidir oficialitzar el que ja era un fet, designant a Rampstón president de l'exèrcit de Benicarló, a Francesc Despuig lloctinent de capità general, i a Oliver coronel de la gent de Catalunya.

El nomenament i una carta personal del vingre per Oliver portaven la mateixa data: Dénia, 12-6-1521. La missiva semblava un fotografia de la remesa una dotzena de dies abans (Dénia, 31-5-1521). Melito tornava a demanar al tortosí 2.000 homes, els millors i més ben armats que pogués.²³ També hauria d'enviar forces de cavalleria, per al que es disposava d'un pressupost de 1.500 ducats. Viciàna va portar, a més a més, instruccions precises per al reclutament de genets catalans i sengles epístoles per al duc de Cardona i per l'arquebisbe-vingre de Catalunya.²⁴ No consta que Oliver formés part de l'expedició de càstig que va sortir de Benicarló per venjar el linxament de l'administrador

20. VICIANA, *Libro quarto de la Crónica*, p. 312: carta d'Oliver a Melito (Benicarló, 8-6-1521).

21. DURAN, *Les Germanies als Països Catalans*, p. 145.

22. VICIANA, *Libro quarto de la Crónica*, p. 313.

23. DURAN, *Les Germanies als Països Catalans*, pp. 181-182 i 256.

24. VICIANA, *Libro quarto de la Crónica*, p. 313.

de l'ordre de Montesa a la vila de Sant Mateu, mossèn Çahera, el 21-6-1521.²⁵ El tortosí, sens dubte, va preferir esperar noves de Melito. Les instruccions van arribar poc després d'haver-se iniciat el mes de juliol, dins d'una carta escrita a la Vall d'Alfandech (1-7-1521), probablement al si del mateix monestir de Santa Mª de la Valldigna.

Hurtado de Mendoza havia pres la decisió de convocar host i cavalcada a tots els territoris de la Corona d'Aragó.²⁶ El virrei esperava l'arribada de tropes procedents del regne d'Aragó i del principat de Catalunya, i confiava que aviat poguessin unir-se als ducs de Sogorb, l'infant Enric i el seu fill Alfons, que tenien sota el seu control la vall del Palància des de Bejís fins Gilet. El virrei va demanar al *condotiero* català que li enviés a la Valldigna mossèn Antic Sarriera amb tropes de reforç.²⁷ La qüestió és que les despeses que afecten Sarriera en els llibres de comptes del Mestre Racional únicament es refereixen a correus que se li havien enviat a Barcelona, Girona i la Bisbal, però no que mossèn Antic estigués a València. Per tant, llevat que Sarriera passés les seves èpoques a Oliver que, com ja s'ha indicat, cobrava sense detallar, no sembla possible afirmar que mossèn Antic estigués a València i, per la mateixa raó, que el virrei estigués ben informat.²⁸

Un cas diferent és el dels familiars i parents de Lluís Oliver. Entre maig i juliol de 1521, el *condotiero* tortosí havia aconseguit que el nombre de soldats catalans a Peníscola creixés. Ara bé, els 26, 45 i 23 peons que podem documentar el maig, juny i juliol a través dels comptes del Maestre Racional no guarden proporció amb els «milers» d'homes esmentats en la correspondència Melito-Oliver. Però tot això estava a punt de canviar. Durant la primera quinzena de juliol de 1521,

25. VICIANA, *Libro quarto de la Crónica*, pp. 324-325.

26. El braç eclesiàstic català va aprovar llavors una contribució de 500 ducats per al finançament de la guerra contra la Germania. ARV. MR. 10.161, 10 r, 141 v.

27. VICIANA, *Libro quarto de la Crónica*, pp. 343-344; DURAN, *Les Germanies als Països Catalans*, p. 187.

28. El mateix es podria dir de D. Perot de Castellet, de mossèn Ramón de Mur.

diferents companyies d'infanteria i de cavalleria governades per partidaris d'Oliver van arribar a Peníscola. Miquel Junyent va venir des de Barcelona amb 200 peons de guerra i, pocs dies després, va fer el mateix Franci Junyent al comandament d'altres 275, que incloïen 9 caps d'esquadra. A l'equador del mes de juliol, un altre centenar de peons d'infanteria comandats per Antoni i Nicolau Riquer entraven al castell-fortalesa del papa Lluna. Els havien precedit 60 genets que obeïen a mossèn Lluís Riquer (13 homes) –que tal vegada era el, per nosaltres desconegut, cunyat d'Oliver– a mossèn Joan Ferrer (altres 13), a mossèn Joan Prats (15) i a mossèn Boldexeres (15).²⁹ Així doncs, en els dies que van precedir a la batalla d'Almenara (18-7-1521), Peníscola va poder albergar entre 635 i 650 –potser 700– catalans convocats des de València per Oliver.³⁰ El conjunt va quedar complet quan Andreu Esteve, botxí de la ciutat de Tortosa, va fer la seva aparició al castell-fortalesa. Algú devia pensar que les seves esgarrifoses habilitats podien ser necessàries.³¹

Mentrestant, al sud del riu Belcaire, Alfons d'Aragó, duc de Sorb, havia sotmès ja les poblacions de Vila-real i Castelló de la Plana. Al començament de juliol de 1521 va sortir de la Vall d'Uixó al capdavant de 56 genets i 1.200 peons i vassalls –alguns mudèjars– i va caure sobre el comandant agermanat Miquel Estellés, derrotant-lo a la batalla d'Orpesa (4-7-1521). Ni mossèn Oliver ni cap dels membres de l'exèrcit del nord va tenir cap paper en aquesta acció militar.

29. Franci Junyent va lluitar a València entre el juliol i l'agost de 1521. Miquel Junyent ho va fer entre els mesos de juliol i octubre. Poc abans d'eixir del regne, va ser reemplaçat per Galcerà Junyent, l'estada del qual a València es va perllongar fins a gener de 1522. Lluís, Nicolau, Antoni Riquer, Meca, Ferrer, Prats, Boldexeres van lluitar per terres valencianes entre mitjans de juliol, finals de novembre de 1521. Els avatars de totes aquestes companyies en ARV. MR. 8.848, 157 r-159 r, 176 v-177 r; 10.158, 6 r, 25 r, 28 r, 29 v; 10.160, 12 r, 66 v, 67 v-70 r, 105 r-107 v, 123 r-127 v, 151 v-152 r, 153 v-156 r; 10.161, 121 v-122 r, 131 v, 136 v, 137 v, 142 v.

30. ARV. MR. 9.874, 16 r-17 r, 22 v-36 v, 147 r; 10.161, 117 v.

31. ARV. MR. 8.848, 147 r.

Que no pretenguessin, no poguessin o, més aviat, se'ls hagués ordenat assegurar Peníscola i no participar en una acció de resultat incert, és matèria de difícil dilucidació. Sigui com sigui, quatre dies després tots ells van entrar a Castelló de la Plana (8-7-1521). Estellés ja havia estat ajusticiat per ordre del duc.³² La situació a Castelló era molt diferent a la de la Valldigna. El virrei no acabava de veure's completament recolzat: encara considerava escassos els homes dels que disposava i la seva confiança en la capacitat militar del duc de Gandia i del comte d'Oлива era molt fràgil.

Al nord, però, l'eufòria s'havia apoderat dels comandants militars realistes. Al començament de juliol de 1521, les forces lleials, dirigides per l'estat major de la Plana i pel duc de Sogorb, controlaven tot el territori fins a la desembocadura del Palància.³³ Havia arribat l'hora de fer un pas més enllà en direcció cap a la capital. Però entre els mascarats i els agermanats s'interposaven les poblacions d'Almenara i de Sagunt. Les tropes lleials eren més aviat escasses: al voltant de 2.000 infants i 75 genets.³⁴ Els diners, en canvi, no faltaven.³⁵ En el bàndol agermanat, la situació era just al revés: una gran quantitat de combatents –al voltant de 8.000– però governats per comandants dividits, amb por i inexperts. El desastre de la batalla d'Almenara (18-7-1521) va ser, doncs, la «crònica d'una desfeta anunciada». Coneguda la mort d'Estellés, els Tretze havien reunit un exèrcit nombrós, col·locant-lo sota l'autoritat del ciutadà Jaume Ros –tan espantat davant l'encàrrec que, en arribar a Sagunt, «emmalaltí» greument i no va voler sortir de llit– del carbasser Pere Marçà i del hostaler Joan Sisó. Sobre tots ells s'imposaria un Alfons d'Aragó de 32 anys, en la plenitud de les seves facultats físiques i

32. VICIANA, *Libro quarto de la Crónica*, p. 357.

33. DURAN, *Les Germanies als Països Catalans*, p. 188.

34. VALLÉS BORRÁS, 111.

35. Feia poc (15-7-1521) que les universitats d'Alpont, Biar, Penàguila, Llúria havien carregat censals per valor de 3.339 lliures i, per ordre de Melito, havien donat els diners a Oliver. ARV. MR. 10.161, 26 v.

mentals, disposat a endur-se tota la «glòria» de l'acció militar.

Ni a mossèn Oliver ni als seus catalans els va desagradar el protagonisme del duc de Sogorb. Al *condotiero* tortosí se li va encomanar la custòdia de l'artilleria i als seus 400 homes que estiguessin disposats per repel·lir qualsevol reacció dels agermanats. I així van procedir, de manera que, quan ja el duc s'havia desfet de les tres unitats en què Sisó, imprudentment, havia dividit la tropa, i els agermanats tractaven a la desesperada de guanyar el promontori on es trobava Oliver, aquest no va fer més de disparar unes quantes vegades. Les morts van ser moltes –fins 2.500 agermanats, calcula Viciàna, davant d'uns 200 realistes, entre ells Francesc Despuig³⁶ i la desbandada, general. El cronista de Borriana no va deixar d'afegir aquest colofó als seus comentaris sobre la batalla d'Almenara: «[poc després] van trobar que arribava mossèn Riquer amb una companyia de gent catalana, a al qual el duc va manar que anés a cobrar l'artilleria del rei i la guanyada als enemics. I els va cabre en aquesta que, no havent lluitat, van agafar bona porció i el millor dels vençuts».³⁷

Al sud del regne, la situació del virrei havia empitjorat fins al límit del més penós. Melito, segons sembla, continuava esperant els reforços que havia sol·licitat. No ens consta que hi hagués soldats catalans donant-li suport. La batalla indistintament anomenada de Gandia, de l'Vernissa o del dia de Sant Jaume (25-7-1521) va tenir el resultat invers a la d'Almenara.³⁸ Els agermanats, dirigits per l'aguerrit comandant d'origen sogorbí Vicent Peris, van escombrar del camp de batalla al duc de Gandia i als comtes d'Oliva i de Melito.³⁹ Després de la derrota, la situació va haver de ser tan desesperada que el comte de Melito, un cop superat aquell terrible tràngol, va nomenar familiar seu

36. VICIANA, *Libro quarto de la Crónica*, pp. 383-384.

37. *Ibidem*.

38. DURAN, *Les Germanies als Països Catalans*, p. 189.

39. VICIANA, *Libro quarto de la Crónica*, p. 388.

el capità genovès Michele Bartholotto,⁴⁰ responsable de la nau Sant Miquel, amb la qual prop de 4.000 persones havien embarcat en Dénia amb destinació a Nules,⁴¹ on no consta que estigués esperant-mossèn Oliver,⁴² encara que sí dos capitans d'origen català: Lluís i Antoni Riquer.⁴³

Poc després de la derrota i la fugida del virrei cap al nord, van haver d'iniciar-se les negociacions amb els nobles sevillans D. Juan i D. Beltrán de la Cueva, de les que Oliver va ser intermediari.⁴⁴ El tortosí portava temps prestant diners al virrei. Als prop de 9.000 ducats que ja havia desemborsat, se li va demanar –i va haver d'afegir, doncs– un nou esforç.⁴⁵ Per reclutar soldats i conduir-los a València, els assentistes sevillans demanaven 4.500 ducats (94.500 sous), suma inexistent en aquells moments. El comte d'Oliva i mossèn Oliver es «van oferir» a avançar els diners a canvi d'un 4% d'interès. Serafi de Centelles estava en possessió de 47.344 sous frescos procedents de les rendes dels seus senyorijs a Sardenya. El comte els va posar en mans d'Oliver i aquest va afegir altres 46.893 més, fins a completar arribar a un total de 94.237.⁴⁶ Reunida la suma, el tresorer Alfonso Sánchez va posar-la en mans del tortosí amb una comissió de 969 sous i 10 diners perquè fes arribar els diners a Sevilla (13-9-1521).⁴⁷ Oliver es va servir de dos mercaders florentins, Jacopo da Luiga i Bernardo Peri, tots dos ben coneguts a la fira de Medina del Campo. Luiga i Peri van remetre una lletra de canvi a Sevilla per valor de 4.500 ducats. Els diners van ser lliurats a D.

40. VICIANA, *Libro quarto de la Crónica*, p. 437.

41. VICIANA, *Libro quarto de la Crónica*, pp. 406-407.

42. DURAN, *Les Germanies als Països Catalans*, pp. 251-252.

43. VICIANA, *Libro quarto de la Crónica*, p. 417.

44. VICIANA, *Libro quarto de la Crónica*, p. 537; ARV. MR. 10.161, 212 r-212 v.

45. ARV. MR. 8.848, 147 r, 189 v-190 r; 10.161, 23 v, 129 r, 152 v-153 v, 205 r.

46. ARV. MR. 10.161, 21 r, 142 r, 152 v.

47. Encara que s'estava pressionant Peníscola, Vila-real, Castelló, Borriana perquè lliuessin 1.500 lliures al virrei, els diners no arribarien fins a mitjans d'octubre de 1521. ARV. MR. 8.848, 14 v; 10.161, 23 r.

Beltrán de la Cueva, procurador D. Juan. L'operació es va saldar amb unes despeses financeres de 355 lliures que van ser lliurades a Oliver, en teoria, per pagar als florentins, encara que no podem descartar que ambdues parts es repartissin els diners.⁴⁸ D. Juan de la Cueva i els seus homes es van dirigir llavors a València. Al llarg del mes de novembre de 1521 hi ha consignats diferents pagaments de la tresoreria al seu favor: 837 lliures i 18 sous (1-11-1521), 303 lliures més (22-11-1521) per la retribució de la gent de peu i de cavall que l'acompanyava,⁴⁹ i 26 ducats (18-11-1521) com a part del seu salari com assentista.⁵⁰

Els desemborsaments efectuats al novembre de 1521 demostren que D. Juan de la Cueva ho havia disposat tot perquè, en nom seu, el capità Benavites continués reclutant soldats a Andalusia. El 15-11-1521 es consigna una partida de 2.233 ducats per Benavites a Sevilla, com a part dels 10.236'5 ducats, 15 sous i 6 diners pel servei d'armes a València durant dos mesos d'una companyia formada per 10 capitaniaes, amb els seus corresponents 10 capitans, 10 alferes, 10 tambors, 5 sergents i 80 caps d'esquadra, més 2.000 infants i 78 genets, la primera parada de la qual, abans d'entrar en el regne, hauria tingut lloc a Requena.⁵¹ Tres mesos després, D. Juan de la Cueva moria a Montesa (c. 20-2-1522).⁵² Hi havia rebut una fletxa al coll a Carcaixent (c. 17-2-1522) mentre lluitava, juntament amb D. Álvaro de Bazán, contra els agermanats d'Alzira, que els havien tallat el pas per impedir que poguessin auxiliar el governador Luis de Cabanyelles que tenia llavors assetjat a Vicent Peris a Silla. D. Beltrán de la Cueva, procurador i familiar de D. Juan, havia de formar part de la seva companyia, doncs, un cop mort el *condotiero* sevillà, els quaderns del reial patrimoni co-

48. ARV. MR. 8.848, 142 r; 10.161, 141 v, 153 r.

49. ARV. MR. 10.161, 133 r, 144 r.

50. ARV. MR. 10.161, 144 r.

51. ARV. MR. 10.161, 143 v.

52. VICIANA, *Libro quarto de la Crónica*, pp. 388-389.

mencen a donar compte de pagaments al seu favor.⁵³ Durant els nou mesos que van transcórrer entre el 13-3-1522 i el 10-1-1523 els comptes del Mestre Racional consignen un total d'11 pagaments al seu favor (1.895 lliures, 1 sou i 10 diners) com a capità de cavalleria, i als seus homes, entre ells, 62 genets, un alferes, un comptador, el procurador Francisco de Padilla i quatre escuders: Nicolás Fallido, Diego de Gujalva, Juan de Luque i Antón Redondo.⁵⁴

53. ARV. MR. 10.160, 118 v.

54. ARV. MR. 8.848, 367 v, 415 r; 10.161, 180 v-181 r, 203 r, 204 r, 211 r, 216 r, 217 r, 231 r, 232 v, 233 v, 235 r.